

MULTIMODALNE ZNAČILNOSTI IZVIRNIH SLOVENSКИH SLIKOPISOV

DRAGICA HARAMIJA¹ & JANJA BATIČ²

Potrjeno/Accepted
20. 6. 2023

Objavljeno/Published
17. 7. 2023

¹Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija

²Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Maribor, Slovenija

KORSPONDENČNI AVTOR/CORRESPONDING AUTHOR

dragica.haramija@um.si

Ključne besede:
slikopis, slikanica,
multimodalnost,
strukturalizem, gradniki
bralne pismenosti.

Keywords:
rebus story, picture
book, multimodality,
structuralism,
components of reading
literacy.

UDK/UDC
028.6:[087.5:7]

Izveček/Abstract

V članku so predstavljene značilnosti izvirnih slovenskih slikopisov, ki so izšli v knjižni izdaji v zadnjih petih letih. Sistematično so bili pregledani tudi starejši (izvirni in prevedeni) slikopisi, zato smemo trditi, da lahko ugotovite posplošimo na to posebno obliko bralnega gradiva z izrazito didaktično funkcijo v času opismenjevanja oz. razvijanja bralne pismenosti. V raziskavi nas je zanimalo, katere književne vrste in teme se pojavljajo v slikopisih, kakšen je položaj ilustracij v slikopisu in kakšne so značilnosti kakovostnih slikopisov. Z analizo 24 slikopisov smo identificirali književne vrste in teme ter oblikovni vidik slikopisa (položaj ilustracije). Z multimodalno analizo izbranega slikopisa smo identificirali temeljne značilnosti kakovostnih slikopisov.

Multimodal Aspects of Original Rebus Stories in Slovene

The article presents the characteristics of original Slovene rebus stories that have been published in book form in the last five years. Systematically also older (original and translated) rebus stories were looked at, so we are able to suggest that the findings can be applied more generally to this particular form of reading material that has a distinctly didactic function in the learning to read or developing reading literacy phase. Our research focuses on the types of literary genre and themes that appear in rebus stories, the place of illustrations in these stories, and into the characteristics of quality rebus stories. Through the analysis of 24 rebus stories, we identified the genre and themes of these stories as well as their design aspect (the position of illustrations). Through a multimodal analysis of selected work we also identified the basic characteristics of quality rebus stories.

DOI <https://doi.org/10.18690/rei.16.Sp.Iss.2985>

Besedilo / Text © 2023 Avtor(j) / The Author(s)

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons CC BY Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna.

Uporabnikom je dovoljeno tako nekomercialno kot tudi komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela, pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela. (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

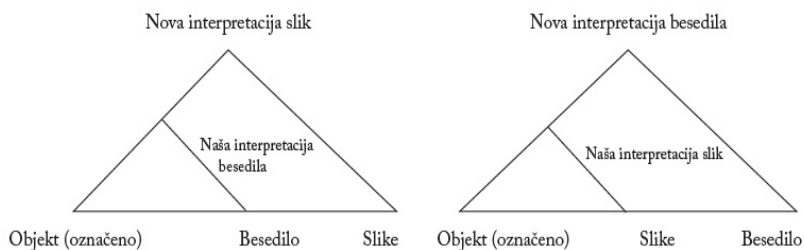

Uvod

V procesu izobraževanja izhajamo iz štirih temeljnih veščin, ki tvorijo bralno pismenost: poslušanje, govorjenje, branje in pisanje (Pečjak in Gradišar 2015), pri čemer sta poslušanje in branje receptivni, govorjenje in pisanje pa produktivni dejavnosti. Bralna gradiva, s katerimi se seznanjajo otroci v predbralnem in zgodnjem bralnem obdobju (do konca 1. VIO), so običajno multimodalna, saj vsebujejo najmanj dva koda sporočanja (verbalnega in vizualnega). Multimodalno besedilo je opredeljeno kot celota besedila, vizualne podobe (fotografije, risbe, slike, grafi, tabele) in oblikovanja (robovi, tipografija, drugi grafični elementi) (Serafini, 2014). Razbiranje pomenov v multimodalnem delu se zelo razlikuje od razbiranja pomenov v monomodalnem delu. Kress in van Leeuwen (2001) govorita o štirih plasteh, v katerih se v multimodalnem delu ustvarja pomen, in sicer izpostavita: a) diskurz (kot družbena konstrukcija znanja nekega vidika realnosti, ki se lahko obravnava v pogovoru, dokumentarcu, literarnem delu ipd. in je kot tak neodvisen od žanra), b) dizajn (se nanaša na sredstva za realizacijo diskurza v kontekstu dane komunikacijske situacije, pri čemer gre samo za načrt, ki se lahko realizira na različne načine), c) produkcija (se nanaša na organizacijo izraza in materialno produkcijo, pri čemer je včasih težko ločiti dizajn oz. način in produkcijo oz. medij) ter d) distribucija (slednja teži k temu, da je ne vidimo kot plasti, ki dodaja pomen).

Prevladujoč multimodalni sestav, s pomočjo katerega otrok vstopa v svet tiskanih gradiv, je slikanica. Slikanica vsebuje oblikovni in vsebinski odnos med besedilom in ilustracijo, ki pomembno vpliva na razbiranje sporočila (Nodelman 1996, Nikolajeva 2003, Sipe 2012).

Sipe izhaja iz Suhorjevega koncepta, ki pravi, da gre za prevajanje vsebine enega znakovnega sistema v drugega (Suhor 1984, povz. po Sipe 1998). Pri slikanicah gre za nihanje od znakovnega sistema besedila do znakovnega sistema ilustracij: kadarkoli se bralec premika od enega do drugega sistema, ustvarja nove pomene, saj si razlaga besedilo glede na ilustracije in ilustracije glede na besedilo v potencialno nikoli končanem zaporedju. Pri tem Sipe navaja Siegel (1995), raziskovalka pri pojasnjevanju transmediacije izhaja iz semiotične teorije (slika 1).

Slika 1: Prehajanje med znakovnima sistemoma (povz. po Sipe 1998, str. 103).

V okviru systemske in empirične obravnave literature Dović poudarja, da »konstrukcija pojmov vedno poteka v okviru jezika, zato je semantična analiza ključni element vsake teorije znanja« (Dović, 2004, str. 30). Pri slikanicah pa to pomeni, da mora mladi bralec razpoznavati semantiko besed in semantiko podob. Branje slikanice je multimodalno branje, ki se bistveno razlikuje od monomodalnega, kjer gre za dve skrajnosti: knjige brez ilustracij ali slikanice brez besedila (Haramija in Batič, 2020). Koncept razumevanja bralnega gradiva (Haramija, Batič, 2022) zajema orientacijo v bralnem gradivu, poznavanje in obvladovanje smeri branja, poznavanje tiskanih in digitalnih gradiv, povezovanje besednega in slikovnega dela v besedilu in celostno branje multimodalnih besedil (Haramija in Batič, 2020, str. 89–113).

Oblika multimodalnega sestava, ki jo običajno uvrščamo med slikanice, je tudi slikops. Na portalu FRAN zasledimo etimološko razlago besede slikopis, ki je sestavljena iz besed *slika* + *pisati*, in ima kot prvotni pomen zapisano, da gre za slike kot sporočila oz. za predhodnico pisave, pod drugim pomenom pa je navedeno, da je slikopis »krajše besedilo, literarno delo, namenjeno opismenjevanju, v katerem so določene besede nadomeščene s sličicami« (<https://www.fran.si/iskanje?View=-1&Query=slikopis>). Tudi v slikopisu sta namreč prisotna verbalni in vizualni kod, vendar je odnos med kodoma manj kompleksen kot v slikanicah v ožjem pomenu, saj gre za nadomeščanje. V slikopisu majhne sličice (ilustracije) nadomestijo besedilo oz. določeno besedo v posamezni povedi. Prednost slik je v tem, da jih lažje priključimo v spomin, saj ko besede vstopijo v dolgoročni spomin, to naredijo z enim kodom, slike pa se shranijo z verbalnim in vizualnim kodom na dve različni mesti v možganih (Paivio 1986 v Dewan 2015). Prav tako slike lažje priključimo v spomin zaradi specifičnosti ujemanja med notranjimi predstavitvami slike in samo sliko, ko jo ponovno vidimo in prepoznamo (Grady, McIntosh, Rajah, Craik 1998).

Ne le da si slike lažje zapomnimo, slike običajno bolj pritegnejo našo pozornost in podajo več informacij naenkrat, to je t. i. *učinek premoči slike* ali *picture superiority effect* (Childers in Houston 1984 v Adaval, Saluja, Jiang 2019).

Zaradi svoje didaktične naravnosti se slikopisi načeloma ne obravnavajo v okviru literarnoteoretičnih razprav o slikanicah, temveč v okviru didaktike jezika in književnosti (prim. opozarjanja na večkodnost Učni načrt Slovenski jezik, 2018, str. 11), preučevanja učbeniških gradiv za različne predmete (prim. Starc, 2009, str. 61) in opismenjevanja s pomočjo večkodnih sporočil oz. spoznavanje sestavljenih sporočil, kamor sodijo tudi slikopisi (prim. Grosman, 2009, str. 10). Uporabnost slikopisov je v tem, da mlademu bralcu omogočajo aktivno participacijo v bralnem dogodku, pri čemer ugotavlja Težak (2001, str. 35), da ima »slika dve pomembni vlogi: a) motivacijsko, ker sproža in ohranja pozornost in b) didaktično, ker pojem ali idejo prikaže vizualno /.../.«

Čeprav je slikopis multimodalno besedilo, je njegovo branje izrazito linearno. Prav zato je branje slikopisa najmanj zahteven način branja multimodalnega besedila in s tem usvajanja večšin bralne pismenosti. Tovrstno branje lahko uvrstimo v prvo fazo bralnega razvoja v ožjem pomenu, to je v logografsko ali slikovno fazo (Pečjak in Gradišar 2015, str. 66), v kateri otrok zaznava besede kot slike, hkrati pa so slike v slikopisu prepoznaven vzorec, ki mu pomaga pri razvijanju razumevanja pomena besedila. Otrok v predbralnem in zgodnjem bralnem obdobju pri slikopisu spremlja potek branja ali sam bere besedilo, opazuje ilustracije in ilustracije prevaja v besede. Slikopis predpostavlja, da otrok prepozna upodobljene motive, torej manjše ilustracije, ki nadomeščajo besedo v povedi. Cvetka Sokolov (2009, str. 85) navaja, da ima oblikovno slikopis od 70 do 100 besed, izmed katerih je 15–20 % besed (večinoma samostalnikov) nadomeščenih s sličicami. S tem se slikopisi kot vsa multimodalna besedila, ki združujejo verbalni in vizualni kod, pomembno dotikajo vizualne pismenosti. Slednja je definirana kot sposobnost branja in interpretiranja vizualne podobe ter tudi kot zmožnost posredovanja neke informacije s pomočjo vizualne podobe (Vasquez, Troutman in Comer, 2010). Posamezna ilustracija v slikopisu je zelo majhna in običajno poskuša prikazati tipično lastnost upodobljenega motiva, da opazovalec čim lažje ugotovi, katero besedo nadomešča slika. Kljub temu so ilustracije v slikopisu podvržene enakim kriterijem kakovosti kot vse ostale ilustracije slikanic.

Slednje lahko razdelimo na likovne in vsebinske, pri čemer se likovni kriteriji nanašajo na to, kako je nekaj upodobljeno (npr. kompozicija, barvno odnosi, ustreznost izbire likovnih tehnik, anatomsko ustreznost upodobljenih likov), vsebinski pa na to, kaj je upodobljeno (npr. namenu ustrezna upodobitev, odsotnost stereotipnih upodobitev, brez odvečnih in banalnih vsebinskih dodatkov) (Zupančič 2012). K značilnostim slabe ilustracije spadajo šablone, stereotipi, neosebne upodobitve ipd. (Zupančič 2012).

Slikopisi imajo pomembno mesto v vzgojno-izobraževalnem procesu kot koristen pripomoček pri razvijanju bralne pismenosti. Pri tem pa se pojavlja vprašanje kakovosti slikopisa na ravni besedila, vizualne podobe (ilustracij) in oblikovanja.

Namen raziskave in raziskovalna vprašanja

Namen raziskave je proučiti in definirati značilnosti slovenskih slikopisov. Ker gre za prvo tovrstno raziskavo na Slovenskem, je bilo potrebno najprej opraviti multimodalne analize slikopisov, na podlagi teh pa vzpostaviti kriterije kakovosti izvirnega slikopisnega gradiva.

V raziskavi smo si zastavili naslednja raziskovalna vprašanja:

- Katere književne vrste in teme se pojavljajo v slikopisih?
- Kakšen je položaj ilustracij v njih?
- Kakšne so značilnosti slikopisov?

Analiza

Metodologija

Potek zbiranja slikopisov in analiza gradiva

Ključna beseda slikanica (brez omejitev) ima na dan 2. 11. 2022 v Cobissu 41.880 zadetkov; ob uporabi enakih filtrov kot pri slikopisu, je zadetkov 1.168. Že samo geslenje nakazuje, da je slikopisov med slikanicami (s ponatisi vred) le malce več kot 2 %.

S ključno besedo slikopis je v cobissu geslenih 308 enot gradiva (pri čemer so zajeti tudi ponatisi).

Postopek filtriranja ključne besede slikopis:

- in omejitev letnice izida od 2018 do 2022, dobimo 94 zadetkov,
- in ciljna skupina otroci, dobimo 75 enot (izločeno je neleposlovje za odrasle),

- in slovenski jezik (rezultat 73),
- in vrsta vsebine: in slikanica in kratka proza in pravljica in poezija in razne literarne vrste (dobljenih 49 enot gradiva),
- in vrsta gradiva tiskano gradivo (45 enot gradiva).

Med dobljenimi 45 zadetki je bilo ročno pregledano celotno gradivo, zaradi ponatisov ali neustreznosti izhodiščnih pogojev (prevodi, nedostopnost), je bilo izločenih še 21 slikopisov. Raziskava je obsegala 24 izvirnih slovenskih slikopisov, izdanih med leti 2018 in 2022; pripravljen je bil izpis dobljenih rezultatov z ukazom izvoz podatkov. Ker so za raziskavo dobljeni viri temeljnega pomena, so ti navedeni v popisu literature.

Na podlagi vzorca vseh izvirnih slovenskih slikopisov, izdanih v knjižni obliki v zadnjih petih letih (med leti 2018 in 2022), smo z metodo multimodalne analize določili oblike in vrste slikopisov; z metodo komparacije smo šele nato določili kriterije za najbolj kakovostne slikopise. Slikopis je multimodalni sestav oz. multimodalno besedilo (termin opredeli Serafini, 2014). Zato smo uporabili multimodalno analizo (Graham in Benson, 2010, Jewitt 2008). Prva faza analize je določitev kodov sporočanja, druga pa se nanaša na sumativni pomen, ki ga ustvarjajo vsi kodi skupaj. Na izbranem primeru je predstavljen postopek multimodalne analize, v sklepnem delu so z metodo sinteze predstavljene posebnosti slikopisa kot multimodalnega sporočila.

Rezultati in interpretacija

Vsebinske in oblikovane značilnosti slikopisov

Najprej smo preverjali vsebinske (književna vrsta in tema) in oblikovne značilnosti slikopisov (zgradba in število besed).

Pri vsebinskih značilnostih lahko ugotovimo, da sodijo besedila, izdana v slikopisni obliki, v različne tipe informativnih in leposlovnih besedil. V analizi smo identificirali en informativni slikopis, ta sodi na področje naravoslovja, in 23 leposlovnih slikopisov: v enem so različne literarne vrste, v enem poezija, v 21 proza. Med proznimi slikopisi smo identificirali 2 slikopisa, ki sodita med pripovedke, 9 slikopisov s pravljičami, 7 je kratkih fantastičnih zgodb, 2 slikopisa sodita med realistične kratke zgodbe in eno delo vsebuje tudi nekaj slikopisov s šalami.

Pri oblikovnih značilnostih se je pokazalo, da je s sličicami zamenjanih od 10 % do 20 % besed; približno v polovici primerov so sličicam dodani tudi slovarčki. Po oblikovnih značilnostih glede sličic in pripadajočih besed so se pokazali štirje vzorci:

- slovarčki ob koncu so večinoma dodani tam, kjer gre za eno zgodbo skozi celoten slikopis: vsi avtorski slikopisi Tatjane Ban, dvojezični slikopis Mojiceje Bonte,
- slovarček sličic je dodan na dnu vsake strani: vsi slikopisi Žive Viviane Doria, slikopis Helene Kraljič, Jaka Kraljiča,
- podvajanje sličic in besed skozi celotno besedilo: Niko Grafenauer, Eva Grafenauer Korošec,
- slovarček ni dodan (ni potreben), besede nadomeščajo lahko prepoznavne sličice: vsi slikopisi Urše Krempl, slikopisa Slavice Remškar, Boštjana Slakonje, Cvetke Sokolov, Anje Štefan.

Analiza vseh izdanih slikopisov v petih letih omogoča posplošenje vrednotenja kakovostnih slikopisnih gradiv, saj sinteza vseh posameznih elementov v multimodalni analizi ob upoštevanju sumativnega pomena kaže na kakovostne vsebinske in oblikovne sestavine slikopisov. Npr. pokazalo se je, da je varianta slikopisa, kjer slovarček ni potreben, ker sličice nadomeščajo besede in so tako jasne (enoznačne), da jih ni potrebno pojasnjevati, načeloma najboljša (Sokolov, Remškar, Štefan).

Edino slikopis *Lešniki, lešniki* (2022) Anje Štefan in Jelke Reichman, z doslej že sedmimi natisi, vsebuje različne književne vrste in je pravzaprav prototip slikopisnega gradiva. Anja Štefan po kakovosti besedil izstopa (gre za kanonsko avtorico slovenske otroške književnosti); njeno pisanje je skoraj izključno namenjeno prav populaciji na prehodu iz vrtca v šolo. Pri analizah se je kot pomemben dejavnik pokazal tudi izbor teme, saj mora slikopis upoštevati otrokovo zmožnost razumevanja vsebine, na sličicah morajo biti vsakdanji predmeti, rastline, živali, ljudje, situacije, drugače je potreben slovar. Kadar je s slovarjem sličic pojasnjenih veliko zamenjanih besed, je razumevanje slikopisa oteženo. Npr. v slikopisu *Narval in sinji kit* (Doria, 2022) sta glavna lika živali, ki ju majhen otrok še ne pozna, tema pa je usmerjena k razmisleku o navezanosti. Govoreči avtomobili, ki rešujejo vsakdanje težave (Kraljič, 2022), nimajo poglobljenih značajev. Popularne fantastične kratke zgodbe otrok in živali, povezanih z vsakdanjimi dogodivščinami, kakor jih najdemo v slikopisih Urše Krempl in Urške Stropnik Šonc, pa so tematsko namenjeni mlajšim otrokom (predšolsko obdobje).

Večina obravnavanih slikopisov ima uporabljene velike tiskane črke, kar je s stališča prepoznavanja črk in postopnega opismenjevanja logično. Najboljša tipologija, ki olajša branje bralcu začetniku, je izbor neserifnih pisav, te ne smejo biti ležeče; besede, napisane krepko, pomenijo poudarke; izogibamo se tudi podčrtanim besedam in raznobarvni pisavi, ki otroku odvrača pozornost. Vse to je praviloma upoštevano v izbranih slikopisih.

Multimodalna analiza slikopisov

Multimodalna analiza proučuje, kako v multimodalnem sestavu (npr. v multimodalnem besedilu) vsi kodi sporočanja skupaj sestavljajo sumativni pomen (Graham in Benson 2010, Jewitt 2008). V predhodnih raziskavah se je pokazalo (prim. Haramija in Batič, 2020), da so za podrobno multimodalno analizo v slovenski otroški književnosti učinkoviti trije koraki:

- Osnovni podatki o slikopisu (avtor besedila, avtor ilustracij, založba, leto izida, morebitni ponatisi, analiza parabesedila (naslovnica, vezni listi, notranja naslovnica) in oblikovnega odnosa med besedilom in ilustracijami.
- Vsebinska analiza slikopisa, ki poda razmerje med tem, kaj je napisano v besedilu in kaj v ilustracijah. Pri slikopisu se v tem delu pokaže, katere besede so zamenjane s sličicami (in na kakšen način).
- Sumativna analiza, ki predstavi, kako besedilo in ilustracija skupaj podata informacije o književnem času, prostoru, glavnih in stranskih likih in drugih literarno-likovnih kategorijah.

Multimodalna analiza je bila opravljena za vse slikopise iz omenjenega vzorca (2018–2022), v članku je prikazana multimodalna analiza izbranega kakovostnega slikopisa glede na vsebinsko in oblikovno raznolikost.

Sokolov in Kočevar *Bilo je nekoč na deželi*, 2021

To delo je kartonka z ilustrirano naslovnico (naslovnica je tudi edini element parabesedila, saj nima notranje naslovnice, veznih listov itd.) (tabela 1). Na naslovnici je upodobljena otroška igra v naravi na pašniku (krave), otroci se igrajo s kamenčki, plezajo po drevesih. Na hrbtišču je upodobljena prva notranja ilustracija (prababica s pravnukoma, dodano je besedilo, ki povzema vsebino zgodb. Slikopis je razdeljen na enajst zgodb oz. dvostranskih poglavij. Pred prvo zgodbo Šolske reči je postavljeno posvetilo in kratek uvod z dodano ilustracijo (kot dopolnitev besedila je upodobljena prababica z dvema otrokoma, deklico in dečkom).

Tabela 1: Sokolov in Kočevar *Bilo je nekoč na deželi*, 2021

	Prevladujejo elementi slikopisa (velike tiskane črke, manjše ilustracije, nadomestitev besede)	Prevladujejo elementi slikanice (male tiskane črke, strnjeno besedilo, dopolnitev besedila)
Poglavje		
Solske reči	<p>Med besedilom, zapisanim z velikimi tiskanimi črkami, se pojavijo sličice na dva načina:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ne nadomeščajo besed, ampak jih dopolnijo, npr. ob besedilu »leseno puščico za svinčnik« (Sokolov 2021, str. 2) je upodobljena puščica (lesena peresnica), ilustrirane besede so: puščica, pero in čitanka (dopolnitev: ista informacija je beseda in ilustracija), - nadomestitev besede: zamenjane besede so zvezek (za računstvo) in (črtast) zvezek. 	<p>Na drugi strani dvostranskega poglavja se nadaljuje strnjeno besedilo z malimi tiskanimi črkami. Dodani sta dve večji ilustraciji, ki dopolnita besedilo (dopolnitev besedila):</p> <ul style="list-style-type: none"> - prva ilustracija: otroci sedijo v šolskih klopeh, učitelj doliva črnilo, eden od otok z nožem šli svinčnik, - druga ilustracija: učitelj se sklanja nad otrokom s šibo v roki. Ostali otroci zaskrbljeno, presenečeno opazujejo.
Igra na paši	<p>Večji del dvostranskega poglavja je zapisan z velikimi tiskanimi črkami. Manjše ilustracije ne zamenjujejo besed, ampak jih osvetlijo. Primer: »Na paši so se žogali z žogo iz cunj, ki je rada letala po svoje.« (Sokolov 2021, str. 4). Ob besedilu je ilustracija deklice na travi, ki meče žogo. Takšnih ilustracij, ki dopolnijo besedilo, je sedem (dopolnitev besedila).</p>	<p>V spodnjem desnem delu dvostranskega poglavja je besedilo zapisano v malih tiskanih črkah in dopolnjeno z ilustracijo (dopolnitev besedila). Ilustracija prikazuje odraslega, kako s šibo v roki preganja dečka.</p>
V veliki sobi	<p>Med besedilom, zapisanim z velikimi tiskanimi črkami, se pojavijo sličice ponovno na dva načina:</p> <ul style="list-style-type: none"> - nadomestitev besede (6 sličic), - dopolnitev besedila (slika Marije z Jezusom in predalnik). <p>Pri upodobitvi Layerjeve Marije z Jezusom je prisotna <i>intervizualnost</i>.</p>	<p>Strnjen opis poroda doma z malimi tiskanimi črkami. Pod besedilom je dodana polstranska ilustracija družine ob prihodu novega člana (dopolnitev besedila).</p>
Pozimi	<p>V besedilu z velikimi tiskanimi črkami (v celoti na levi) je zamenjanih šest besed. Vse sličice predstavljajo nadomestitev besede.</p>	<p>Strnjen opis izdelave smuči z malimi tiskanimi črkami in manjša ilustracija smuči. Pod besedilom je ilustracija, ki zavzema več kot polovico strani. Upodobljeni pa so otroci med smučanjem in sankanjem (dopolnitev besedila).</p>
Po vodo	<p>Krajše strnjeno besedilo, ki je zapisano z malimi tiskanimi črkami. Nato sledijo tri povedi, zapisane z velikimi tiskanimi črkami. Ob vsaki je prikaz zapisanega v ilustraciji (ženska z brento, otroka s kanglicama, stranišče na štrbunk) (dopolnitev besedila).</p>	<p>Na desni strani se nahaja večja ilustracija. Nad in pod ilustracijo se nahaja besedilo z malimi tiskanimi črkami. Prve povedi se nanašajo na predhodno ilustracijo stranišča na štrbunk. Nato pa se besedilo nanaša na dvorišče z vodnjakom in hišo. Ilustracija dopolni besedilo (dogajanje na kmečkem dvorišču) (dopolnitev besedila).</p>

Poglavje	Prevladujejo elementi slikopisa (velike tiskane črke, manjše ilustracije, nadomestitev besede)	Prevladujejo elementi slikanice (male tiskane črke, strnjeno besedilo, dopolnitev besedila)
Umivanje	Kratko besedilo z velikimi tiskanimi črkami je na levi strani dvostranskega poglavja dopolnjeno z veliko ilustracijo (dopolnitev besedila). Ilustracija prikazuje potek umivanja. Sredi kuhinje stoji velika kad, v kateri se umivata dečka, mama enemu od njiju pere glavo. Ob kadi stoji deklica, ki jo večje dekle briše z brisačo. Besedilo z velikimi tiskanimi črkami se nadaljuje na naslednjo stran, kjer so štiri besede zamenjane s sličicami (nadomestitev besede), v enem primeru gre za podvojitve informacije (dopolnitev besedila).	Na desni strani se v spodnji polovici strani nahaja besedilo, zapisano z malimi tiskanimi črkami. V strnjem besedilu je besedna zveza zobna ščetka nadomeščena s sličico (nadomestitev besede). Beseda »FUJ!« je v besedilu zapisana z velikimi tiskanimi črkami, spremenjena je oblika pisave (ročna pisava, odebeljene črke, črke in klicaj so narisani in kolorirani). V desnem spodnjem delu se nahaja manjša ilustracija nočnega prizora, ko deklica odhaja na stranišče na dvorišču.
Žehra	Na levi strani je besedilo zapisano z velikimi tiskanimi črkami. Vse sličice zamenjajo posamezne besede v besedilu.	Na desni strani so tri povedi zapisane z velikimi tiskanimi črkami in dopolnjene z večjimi ilustracijami (prikaz pranja prerila, obešanje preril, likanje perila). V spodnjem delu desne strani so tri povedi zapisane z malimi tiskanimi črkami.
V kuhinji	Besedilo je zapisano z velikimi tiskanimi črkami in obsega v celoti levo stran ter zgornji del desne strani. Dvanajst besed je zamenjanih s sličicami (nadomestitev besed).	Dve povedi sta zapisani z velikimi tiskanimi črkami. Dodani sta dve ilustraciji. Na prvi je upodobljeno dogajanje v kuhinji pozimi, mama pri štedilniku, otrok prinaša drva, babica ob peči z mačko v naročju. Na drugi je upodobljeno dogajanje v kuhinji poleti, otroci in oče pri mizi, mama pri štedilniku, skozi okno pogled na voz s kupom sena in moškim na njem.
V loncu	Celotno besedilo je zapisano z velikimi tiskanimi črkami. Osemnajst besed je zamenjanih s sličicami (nadomestitev besed), ena sličica besedilo dopolni (svetilka).	/
Na njivi in travniku	Na levi strani je besedilo zapisano z velikimi tiskanimi črkami, devet besed je zamenjanih s sličicami (nadomestitev besed).	V zgornjem delu na desni strani je strnjeno besedilo z malimi tiskanimi črkami. Pod besedilom je ilustracija, ki zajema več kot polovico strani in dopolnjuje besedilo. Prikazano je sušenje trave na travniku.
V novih časih	Krajše besedilo z malimi tiskanimi črkami in ilustracija, ki besedilo dopolni (prababica in otroka na kavču med pogovorom). Nato upodobitev dečka z odprtimi ustmi (razberemo, da gre za dečkov govor) in besedilo z velikimi tiskanimi črkami. Pod dečkom je upodobitev deklice z odprtimi ustmi in besedilo z velikimi tiskanimi črkami (razberemo, da gre za govor deklice). Potem na levi strani sledi besedilo z velikimi tiskanimi črkami, ki se nadaljuje na naslednjo stran (čez polovico desne strani), v katerem je trinajst besed zamenjanih s sličicami (nadomestitev besede).	V spodnjem delu desne strani je strnjeno besedilo z malimi tiskanimi črkami. Pod besedilom za ilustracija smetišča odpadkov.

Ilustratorka Ana Kočevar je s koloriranimi risbami ustvarila razpoloženje preteklega časa. Nazorne upodobitve, ki ne zahajajo v šabloniziranje ali nepotrebne poenostavitve, so lahko berljive, kadar imajo funkcijo nadomestitve besede, hkrati so bogato pripovedne, kadar imajo funkcijo dopolnitve besedila. Umirjeni toni, s katerimi je pričarala pogled v preteklost, predstavljajo nasprotje sedanjemu, izrazito barvno nasičenemu času (manjša uvodna ilustracija ter zgodba *V novih časih*). Prababica in otroka (deklica in deček) so del današnjega sveta, kar ilustratorka prikaže s sodobnimi oblačili, pričeskami in barvitostjo (črtna risba je bolj subtilna, barve dobijo osrednjo vlogo). V besedilu se izmenjujejo velike in male tiskane črke ter barva. Vsi naslovi so zapisani v oranžni barvi, so večji in z velikimi tiskanimi črkami.

Poglavja so večinoma sestavljena:

- iz besedila z velikimi tiskanimi črkami, v katerem so posamezne besede zamenjane s sličicami (nadomestitev besede),
- iz besedila z velikimi tiskanimi črkami, ki jim je dodana manjša ilustracija (dopolnitev besedila),
- iz besedila z malimi tiskanimi črkami in večjo ilustracijo (dopolnitev besedila).

Ugotovimo lahko, da gre za kompleksen primer, ki združuje nekatere klasične elemente slikanice. Npr. večje ilustracije, ki dopolnjujejo besedilo. Literarne like lahko zasledujemo skozi posamezna poglavja Značilnost sodobnih slikanic je intraikonično besedilo in intervizualnost. Intraikonično besedilo opazimo v poglavju *V loncu* (sol, poper). Intervizualnost pa v poustvarjeni sliki Leopolda Layerja, Marija Pomagaj iz cerkve Marija Pomagaj z Brezja. Gre za delo, ki ga odrasli bralec zaradi poznavanja konteksta (npr. Strelnikoff, 1998) lahko interpretira na več različnih načinov.

Opazimo tudi tipične elemente slikopisa, kjer sličica ali niz sličic nadomesti besedo. Več sličic se praviloma pojavi, ko gre za prikaz množine, npr. beseda štedilniki je zamenjana s tremi upodobitvami štedilnikov.

Postavitev besedila, majhnih sličic in dopolnjujočih ilustracij kljub raznolikosti ustvarja oblikovno enovito celoto. Postavitev je jasna, dobro strukturirana in bralec brez težav razbira pomene.

Sklep

V raziskavi nas je zanimalo, katere književne vrste in teme se pojavljajo v slikopisih. Glede na vsebino pripadajo slikopisi v informativno literaturo (letni časi, vozila, odnosi) ali leposlovje, v slednjem pa je opaziti izvirna besedila in priredbe (zlasti kratkoproznih ljudskih besedil). Med priredbami so najzanimivejša tista besedila, ki so predhodno že izšla kot slikanice (in lahko z metodo komparacije opazujemo dve različni obliki multimodalnih sestavov, prim. Kekec in Pehta, Kdo je napravil Vidku srajčico).

Naslednje vprašanje se je nanašalo na oblikovni vidik slikopisov, torej kakšna je zgradba slikopisa ter prisotnost in namen ilustracij. Ugotovili smo, da se slikovni del v slikopisih razlikuje glede na kompleksnost ilustracije: ilustracija določenega predmeta ali človeške figure, dogajanja, prostora ipd.) in glede na besedno vrsto (najpogosteje samostalniki). Povedi so oblikovane tako, da so posamezne polnopomenske besede izpuščene, na njihovem mestu pa so manjše upodobitve. Prav tako se slikopisi med seboj razlikujejo glede na tri možnosti zamenjave besede s sličico:

- določena beseda je v celoti nadomeščena z ilustracijo (sličica zamenja besedo),
- dopolnitev (sličica dopolni besedilo tako, da je podana dodatna informacija, ki je v besedilnem delu slikopisa ni),
- podvojitve: informacija se ponovi v besedi pod/nad sliko; to se zgodi zlasti v primerih, ko bralec ne more iz ilustracije sklepati na pravilno besedo (npr. lastna imena, sorodstvene vezi).

Z multimodalno analizo, v kateri smo upoštevali oblikovni odnos med besedilom in ilustracijami, vsebinski odnos med besedilom in ilustracijami ter sumativni pomen obeh kodov sporočanja, smo identificirali naslednje lastnosti slikopisov:

- Besedilom, objavljenim v slikopisni obliki, določamo kakovost glede na književno zvrst in vrsto (kratkoprozna dela, poezija, izjemoma dramatika); glede na tematologijo, v kateri predstavitev teme upošteva preplet estetske, etične in spoznavne plasti besedila (prim. Kos, 2001); glede na slovnično pravilnost v povezavi z ilustracijami (npr. besedilo zahteva množino, na ilustraciji je en sam predmet, rastlina, otrok ipd.); glede na besedišče, saj se ljudje sporazumevamo s pomočjo besednega jezika, zato je pomembno sistematično razvijanje sporazumevalne zmožnosti, katere osnova je leksikalna zmožnost oz. sposobnost izražanja z besedami (prim. Voršič 2022, str. 331–332).

- Tudi v slikopisih so (kakor v slikanicah) kakovostne ilustracije brez stereotipnih upodobitev, so nazorne, uporabljena je osebna nota – likovna govorica ilustratorja. Ilustrator upošteva najbolj optimalno različico slikopisnega nadomestila za besede (nadomeščanje, dopolnitev, podvojitve).
- Oblikovanje in tipografija: velikost pisave (dovolj velika pisava in razmiki med vrsticami), fonti (neserifne pisave), barva pisave (temna pisava na enobarvnem svetlejšem ozadju), umestitev besedila in ilustracij (glede na linerno branje slikopisov).

V slikopisih je pred umetniškostjo postavljen njihov pedagoški namen, saj so ti lahko dober pripomoček za učence v obdobju začetnega opismenjevanja; ilustracija kot vizualna zamenjava besede (nadomeščanje, dopolnitev, podvojitve) služi bralcu začetniku za orientacijsko točko, s pomočjo katerega sklepa na vsebino. Multimodalna analiza je pokazala na kakovostno izpeljano posebnost hibridne oblike – preplet tipičnih slikaniških elementov in slikopisa (prim. Sokolov in Kočvar, 2021). Slikopis kot kakovostni didaktični pripomoček nastane, ko služi namenu opismenjevanja (tudi likovnega opismenjevanja).

Summary

Reading material to which children are introduced in their pre-reading and early reading phases (up to do end of the first educational period) is usually multimodal, containing at least two communication codes (the verbal and visual codes). The main multimodal composition with the help of which children enter the world of printed material is the picture book; one form of picture books are also rebus stories. In picture books, illustrations complement the text, in rebus stories, small pictures replace a text or certain words in each sentence.

Rebus stories have a distinctly didactic function, primarily to the detriment of the aesthetic function of the text; their positive aspect is that they enable children to actively participate in the reading event (follow the progress of the reading or read the text themselves and translate the illustrations into words).

Reading a rebus story is always linear, so it is the least demanding way of reading and thus also of acquiring reading literacy skills. In comprehending the concept of reading material, the reader (beginner) develops the third component of reading literacy that is linked to comprehending multimodality; in the case of picture books

we are looking at the intertwining of two semiotic triangles (in relation to the semantics of words and images).

We set ourselves the following research questions:

- Which types of literary genres and themes appear in rebus stories?
- What place do illustrations have in rebus stories?
- What are the characteristics of rebus stories?

Based on a sample of all original Slovene rebus stories published in book format over the last five years (between 2018 and 2022), we used an analytical method to determine the forms and types of rebus stories; through a method of comparison, we determined the best quality rebus stories, which are presented in the article with a multimodal analysis. In the conclusion we use synthesis to present the particularities of the rebus story as a multimodal message.

Results show that texts in rebus stories can be informative or literary (original or adapted). Most interesting among the adapted texts are those that have already been published as picture books (and we can, through comparison, observe two different forms of multimodal creations). The pictorial part in rebus stories varies depending on the complexities of the illustrations and depending on the form of narration where individual words with a full meaning (most often nouns) are left out of the text and replaced with a small illustration. Rebus stories also differ depending on whether a certain word is entirely replaced with an illustration or whether the information is repeated above or below the image in word form.

Using multimodal analysis, we identified the following characteristics of quality rebus stories:

- quality text (fiction and non-fiction rebus stories, quality is determined according to the literary type, theme and vocabulary),
- quality illustrations (without stereotypical depiction, clear, with a personal note – the illustrator's artistic language),
- design and typography (size of text, font, colour of text, how the text and illustrations are positioned),
- hybrid forms (mixing typical picture-book elements with rebus stories),
- a quality didactic aid is created when the result serves the purpose of stimulating literacy (including visual literacy).

Zahvala

Haramija je prispevek napisala v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Viri

- Ban, T. (2018). *Kresnička*. Domžale: Tamaj.
- Ban, T. (2018). *Mravljineček Edi*. Domžale: Tamaj.
- Ban, T. (2019). *Sladica je potica*. Domžale: Tamaj.
- Ban, T. (2019). *Volčja Draga*. Domžale: Tamaj.
- Bonte, M. in Perko, T. (2019, 2020, 2021). *Teci, miška!*, Domžale: Epistola.
- Cici vici na polici: imenitne šale za Cicibanov 75. rojstni dan* (2020). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Doria, J. (2019). *Žužkopis: slikopis z žuželkami*. Ljubljana: Atelje Doria.
- Doria, Ž. V. (2018). *Deževen dan v gozdu*. Ljubljana: Atelje Doria.
- Doria, Ž. V. (2019). *Rdeča ladja: slikopis*. Ljubljana: Atelje Doria.
- Doria, Ž. V. (2019). *Zimski dan: slikopis*. Ljubljana: Atelje Doria.
- Doria, Ž. V. (2022). *Narval in sinji kit*. Ljubljana: Atelje Doria.
- Grafenauer, N. in Erznožnik, A. (2022, tretji ponatis). *Kekec in Pelta*. Ljubljana: Grafenauer.
- Grafenauer Korošec, E. Simčič, D. (2020, ponatis). *Kdo je napravil Vidku srajčico*. Ljubljana: Grafenauer.
- Kraljič, H., in Kosec, P. (2022). *Muca Mija in prijateljci*. Jezero: Morfemplus.
- Kraljič, J., in Sumrak B. (2022). *Vozila v slikopisu*. Jezero: Morfemplus.
- Krempl, U., Stropnik Šonc, U. (2018, 2019): *Kdo se boji višine in druge zgodbe v sličicah*. Domžale: Studio Hieroglif.
- Krempl, U., Stropnik Šonc, U. (2020). *Meburčki prijateljstva*. Domžale: Studio Hieroglif.
- Krempl, U., Stropnik Šonc, U. (2022). *Pravljčna noč in druge zgodbe v sličicah*. Domžale: Studio Hieroglif.
- Krempl, U., Stropnik Šonc, U. (2021, 2022). *Srečen dan in druge zgodbe v sličicah*. Domžale: Studio Hieroglif.
- Remškar, S., Kočevar, A. (2019). *Leti, leti, leti ---*. Dob: Miš založba.
- Remškar, S., Vukotič, J. (2021). *Nande v šoli*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Slakonja, B., Kramar, A. (2018). *Enia potuje – pri prijateljci Li Juan*.
- Sokolov, C., Kočevar, A. (2021). *Bilo je nekoč na deželi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Štefan, A. (2019, 2021, 2022, sedmi natis). *Lešniki, lešniki*. Ilustrirala Jelka Reichman. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

- Adaval, R., Saluja, G., Jiang, Y. (2019). Seeing and thinking in pictures: A review of visual information processing. *Consum Psychol Rev.* 2. 50–69.
- Dewan, P. (2015). Words Versus Pictures: Leveraging the Research on Visual Communication. *Partnership: The Canadian Journal of Library and Information Practice and Research*, 10(1), 31–37.
- Dović, M. (2004). *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: ZRC SAZU (Studia Litteraria).
- Grady, C. L., Mcintosh, A. R., Rajah, M. N., Craik, F. I. (1998). Neural correlates of the episodic encoding of pictures and words. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 95(5), 2703–2708.
- Graham, M. S. in Benson, S. (2010). A Springboard Rather Than a Bridge: Diving into Multimodal Literacy. *The English Journal* 100(2), 93–97.

- Grosman, M. (2009). Razmerje med besednimi in slikovnimi sestavinami sporočil. V J. Vintar (ur.), *Razmerja med slikovnimi in besednimi sporočili: zbornik Bralnega društva Slovenije*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 9–24.
- Haramija, D. in Batič, J. (2013). *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Haramija, D. in Batič, J. (2020). 3. gradnik: razumevanje koncepta bralnega gradiva. V: *Gradniki bralne pismenosti: teoretična izhodišča*. Maribor: Univerzitetna založba Univerze v Mariboru, Pedagoška fakulteta; Zavod RS za šolstvo. 89–113.
- Jewitt, C. (2008). Multimodality and Literacy in School Classrooms. *Review of Research in Education*, 32(1), 241–267.
- Kos, J. (2001). *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.
- Kress, G. in van Leeuwen, T. (2001). *Multimodal Discourse*. London: Arnold; New York: Oxford University Press.
- Pečjak, S. in Gradišar, A. (2015). *Bralne učne strategije*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Remškar, S. (2003). Možnosti književne in bralne vzgoje z revijami. *Otrok in knjiga*, 30(56), 93–97.
- Serafini, F. (2014). *Reading the visual: An introduction to teaching multimodal literacy*. New York in London: Teachers college press.
- Sipe, L. R. (1998). How Picture Books Work: A Semiotically Framed Theory of text-Picture Relationships. *Children's Literature in Education* 29(2), 97–108.
- Slikopis*, FRAN, <https://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=slikopis>.
- Sokolov, C. (2009). Slikopis – mala šola branja in pisanja. V J. Vintar (ur.), *Razmerja med slikovnimi in besednimi sporočili: zbornik Bralnega društva Slovenije*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 85–89.
- Starc, S. (2009). Večkodnost in zgradba učbeniškega besedila. V J. Vintar (ur.), *Razmerja med slikovnimi in besednimi sporočili: zbornik Bralnega društva Slovenije*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo. 45–62.
- Vasquez, J. A., Troutman, F., Comer, M. W. (2010). *Developing Visual Literacy in Science, K-8*. Arlington, V: NSTA Press, National Science teachers Association. Pridobljeno iz eBook Academic Collection Trail.
- Voršič, Ines. (2022). Okus slovenščine – leksika tematskega polja hrana in pijača v gradivih za učenje slovenščine kot drugega in tujega jezika. *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju [Elektronski vir] / uredili Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes*. - E-knjiga. - Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2022. - (Mednarodna knjižna zbirka Zora = International book series Zora; 149), 331–343.
- Težak, S. (2002). Dijete i jezik. V I. Vodopija (ur.): *Dijete i jezik danas: zbornik radova s medunarodnog stručnog i znanstvenog skupa u evropskoj godini jezika*. Osijek: Sveučilište Josipa Juraja Strossmayera, Visoka učiteljska škola. 13–41.
- Zupančič, T. (2012). Kakovostna knjižna ilustracija za otroke. *Otrok in knjiga* 39(85), 5–16.

Avtorici

Dr. Dragica Haramija, PhD

Redna profesorica, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta Maribor, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, e-pošta: dragica.haramija@um.si

Full Professor, University of Maribor, Faculty of Education and Faculty of Arts Maribor, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia, e-mail: dragica.haramija@um.si

Dr. Janja Batič, PhD

Docentka, Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija, e-pošta: janja.batic@um.si

Assistant Professor, University of Maribor, Faculty of Education, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia, e-mail: janja.batic@um.si